

לשוננו לעם

עורכים: חיים א' כהן, דוד טלשיר, יוסף עופר

מתוך

כרך מה, תשנ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דֶּקָן וְזֶקֶן

באוניברסיטאות שבישראל ראש פקולטה נקרא "דקן". מאין מילה זו ומה פירושה?

ביוונית נמצאת המילה dekanos הגזורה מן deka (= עשר) בהוראת 'ממונה על עשרה אנשים'; מן היוונית באה הלטינית המאוחרת decanus, ומן הלטינית באו לשפות אירופה, דרך הגלגולים הפונטיים המקובלים, Dekan בגרמנית, decano באיטלקית, doyen בצרפתית, dean באנגלית ועוד, כולן מילים המציינות בעל מעמד מסוים בכנסייה או ראש של פקולטה אוניברסיטאית, הכול לפי ההקשר. הן מציינות אפוא לאו דווקא 'ראש לעשרה', כמשמע הראשוני וכפי שהאטימולוגיה מבקשת, אלא בעל שררה מסוימת. משפות אירופה שאלה העברית את דקן בהוראה האוניברסיטאית, אלא שבעברית צליל המילה מקרב אותה למילה זקן; מוסיפה על דמיון הצליל - הארמית: דֶּקָן, דִּיקְנָא = זֶקֶן' ובדרך מטונימיה - זֶקֶן'. אמרו בתלמוד: "אפיטרופא לדיקני לא מוקמינן", ופירושו: 'אין מעמידים אפוטרופוס לזקנים' (ב"מ לט ע"א, לפי גרסת הערוך; בדפוס וילנה: "לדיקנני"). לכן, בדרך של אטימולוגיה עממית נתפס "דקן הפקולטה" כ"זקן הפקולטה", הזקן שבחבורה. ואמנם כך מפרש אבן-שושן במילונו: "דקן - 1. (בכנסייה הקאתולית והאנגליקאנית) כהן עליון, זקן הכהנים; 2. (באוניברסיטה) זקן המכון, ראש מכון הנבחר מבין הפרופסורים לתקופה מסוימת".

מקרה מעניין הוא, שגם בשפות אירופה קיבלה המילה decanus משמעות נוספת - זֶקֶן', מפני שבלטינית נמצאת על ידה מילה קרובת צליל, היא canus, שהוראתה 'בעל שיבה', זֶקֶן'. עובדה היא שבמילון הצרפתי Larousse הגדרת doyen היא: le plus ancien d'âge ou d'appartenance à une compagnie, כלומר 'המבוגר ביותר או הוותיק ביותר בתוך חבורה'. גם במילון למונחי דיפלומטיה, שהאקדמיה עסוקה בהכנתו, הביטוי Doyen du corps diplomatique תורגם: "זקן הסגל הדיפלומטי" - זקן ולא דקן!

הקשר בין דקו לזקו אינו מיוחד אפוא לעברית, כי גם בלטינית נמצאת קרבה דומה בין decanus ל-canus. ודוק: הקבלה זו שבין עברית ללועזית אינה אלא מקרה, ועוד: גם כאן וגם שם הקשר בין שתי המילים הוא של צליל בלבד, ולא קשר אטימולוגי.

הידעת?

- מהחלטות האקדמיה ללשון העברית:
צורת העתיד והציווי של הנוכחות והנסתרות בנפעל תהיה מותרת גם בצירי: תַּפְתְּבָּנָה, הַשְׁמַרְנָה וכיו"ב (ולא רק תַּפְתְּבָּנָה שעל דרך הדקדוק המקראי).
בכך משתווה הצורה עם שאר הגופים שבנטייה - תַּפְתְּב, יַפְתְּב, נַפְתְּב - ואף עם צורות הנוכחות והנסתרות שבבניינים אחרים: תַּלְמִידָנָה, תַּתְּרַחֲקָנָה, תַּדְרַכְנָה וכדומה.
[על פי זיכרונות האקדמיה ללשון העברית לא-לד (תשמ"ד-תשמ"ז), עמ' 126-127]